

TUHFE-İ VEHBÎ ŞERHLERİ

Yusuf ÖZ*

Anadolu'da Farsçanın öğretimine yönelik faaliyetler, XV. yüzyıldan itibaren başlamıştır. Bu dilin öğretiminde mensur eserlerin yanısıra, belirli usuller çerçevesinde hazırlanmış manzum sözlüklerden de istifade edilmiştir. "Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler" konulu çalışmamızda XV. yüzyıldan günümüze kadar Farsça-Türkçe, Türkçe-Farsça ve bu iki dilin yer aldığı toplam 138 sözlük tesbit edilmiştir. Bunlardan 106'sı mensur, 32'si manzumdur. Mensur sözlüklerin 68'i yazma halinde, 20'si eski harflerle matbu, 18'i de Latin harfleriyle basılmıştır. Manzum sözlüklerin ise 16'sı Farsça-Türkçe, 16'sı da Arapça-Farsça-Türkçe'dir. Bunların 25'i yazma halinde, 7'si de eski harfli matbudur.¹

Tespitlere göre Anadolu'da yazılmış ilk Farsça-Türkçe sözlük olan *Tuhfe-i Hüsâmî*, manzum olup Hüsâm b. Hasan el-Konevî tarafından 802/1399-1400 yılında nazmedilmiştir. Bu geleneğin son örneği ise Üsküdar Mevlevîhânesi'nin son şeyhi Ahmet Remzi Akyürek'in 1924 yılında yazdığı *Tuhfe-i Remzî*'dir.

Manzum sözlükler, yabancı dil öğretimine giriş aşamasında dil öğrenimini kolaylaştırmak, yabancı dilin basit ve öncelik arzeden kelimelerini karşılıklarıyla birlikte ezber yoluyla öğretmek gibi amaçlarla hazırlanmış ve bu tarz dil öğretiminde ders kitabı olarak okunmuş ve okutulmuştur. "Sıbyan" ve "mübtedî" tabir edilen çocuklara ve tahsile yeni başlayanlara ezber yoluyla önemli miktarda kelime ve basit gramer kaidelerinin öğretilmesini temin eden, bunun yanında arûz bilgileri de sunan manzum sözlükler, tekrar yoluyla kısa sürede ezberlenmeleri bakımından büyük rağbet görmüştür. Bu sözlüklerle bazı edebî sanatların, bahir ve vezinlerin öğretilmesi yanında şiir ve şairliğe meyilli olanların kabiliyetlerinin geliştirilmesi de arzu edilmiştir.

* Dr. Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü

¹ Anadolu ve diğer sahalarda telif edilmiş Farsça-Türkçe, Türkçe-Farsça sözlükler, müellifleri, yazılış amaçları, tertip ve muhteva özellikleri hakkında bkz. Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, Ankara 1996 (A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora tezi, XXIV+498 s.).

Nazmedilecek kelimeler muhtelif kaynaklardan derlenirken seçilen kelimelerin nazım, nesir ve inşâ sanatında kullanılır olmalarına dikkat edilmiş ve bununla, güzel konuşma, maksadı güzel ifade etme melekesinin kazandırılması, konuşma ve yazıda akıcılığın sağlanması düşünülmüştür. Manzum sözlük müellifleri, ezberi kolaylaştırmak ve bunlardan azami istifadeyi sağlamak düşüncesiyle bu sözlüklerin arzu bilen hocalar tarafından vezin üzere okutulup ezberletilmesi hususuna özellikle işaret etmişlerdir.

Tuhfe-i Vehbî, manzum Farsça-Türkçe sözlükler arasında *Tuhfe-i Şâhidî*'den sonra en fazla ilgi görmüş sözlüklerden biridir. Eser, XVIII. yüzyılın önemli şairlerinden Sünbül-zâde Vehbî (ö. 1224/1809) tarafından nazmedilmiştir.² *Tuhfe-i Vehbî*, yazarın arzu hakimiyeti ve vezinli söz söylemedeki yeteneğinin en önemli delili sayılır. Sünbül-zâde Vehbî, Divanı ve bu manzum sözlüğünden başka, *Nuhbe-i Vehbî* ve *Lutfiyye-i Vehbî* adlı eserleriyle de ilmî ve edebî yönünü kabul ettirmiştir.³

1197/1783 yılında nazmedilen *Tuhfe-i Vehbî*, dönemin sadrazamı Halil Hamid Paşa'nın Ârif ve Nûri adlarındaki iki oğlu için yazılmış ve kendilerine hediye edilmiştir. Eser toplam 881 beyitten ibarettir. Başta 93 beyitlik mesnevi tarzında müellif, sözlük ve ayrıca eserin tertip ve muhtevası hakkında bilgilerin verildiği bir önsöz yer alır. Eserin sözlük kısmı, beyit sayısı 7 ile 16 arasında değişen 57 kıt'a ve "ıstılâhât-ı 'Acem" başlıklı 201 beyitlik bir mesneviden oluşur. Sonda da 5 beyitlik bir tarih kıt'ası bulunmaktadır. Kıt'aların kafiyeleri alfabetik olarak sıralanmıştır. Sözlüğün 6 beyitlik 11. kıt'ası da yine mesnevi tarzında yazılmıştır.

Kıt'aların nazmında 8 bahir kullanılmış; bunlardan remel bahri ile 38 kıt'a, hezec ile 8, münserih ile 4, recez ile 3, muzârî ile 2; haffif, müctes ve serf bahirleri ile de 1'er kıt'a nazmedilmiştir. Sünbül-zâde Vehbî, şiir sanatına dair bilgi ve örnekler vermek düşüncesiyle eserinde bazı edebî sanatlara da yer vermiştir.

Ömer Faruk Akün, bu sözlük hakkındaki değerlendirmelerini, "müellifin kelimeleri kolayca hatırd tutacak tarzda sıralayıp kafiyelendirmedeki başarısı, esere büyük ve süratli bir rağbet temin ederek, kendisine kadar bu sahada en muteber kitap olarak elde dolaşan Şâhidî'nin *Tuhfe*'si ile birlikte diğer manzum

² *Tuhfe-i Vehbî* için bkz. Ahmed Hayâtî-i Elbistânî, *Tuhfe Şerhi*, İst. 1251/1835 (Matbaa-i Âmire), s. 77, 80-81, 104, 443; *Tarama Sözlüğü*, c. I, Ankara 1963, s. LXXVIII; Ali Alparslan, *Manzum Lugatler ve Tuhfe-i Vehbî'nin Alfabetik Tertibi*, İ.Ü. Edb. Fak. Mezuniyet Tezi, İst. 1946-1947; Sünbül-zâde Vehbî, *Tuhfe*, haz. Numan Külekçi, Turgut Karabey, Erzurum 1990, naşirin önsözü, s. 23-38; Süreyya Ali Beyzadeoğlu, *Sünbul-zâde Vehbî*, İst. 1993, s. 54-55; Yusuf Öz, *a. g. e.*, s. 360-366.

³ Müellifin hayatı, eserleri ve hakkında bibliyografya için bkz. Ö.F. Akün, "Sünbul-zâde Vehbî", İA, XI, 238-242; Ahmed Hayâtî-i Elbistânî, *a. g. e.*, s. 70-77; Muallim Naci, "Sünbul-zâde Vehbî", *Mecmû'a-i Muallim*, 1305/1887 (Birinci sene), s. 118-120; Sünbül-zâde Vehbî, *Tuhfe*, nâşirin önsözü, s. 2-21; S.Ali Beyzadeoğlu, *a. g. e.*, s. 7-56.

lügatleri itibardan düşürmüş ve yarım asır öncesine kadar medrese ve rüşdiyelerde Farsça tedrisatta talebeye ezberlettirilen klasik bir kitap seviyesine yükselmiştir. Muhtelif Farsça kelimelere, müellifin İran'da müşahede ettiği, bizdekilere nazaran farklı ve aynı zamanda lügatlere geçmemiş hususi manalarını da göstermesi *Tuhfe*'nin bilhassa belirtmeğe değer bir tarafıdır" şeklinde ifade etmiştir.⁴

Pek çok yazma nüshası bulunan *Tuhfe-i Vehbî*'nin ilk baskısı müellif hayatta iken, İstanbul Dârü't-Tıbbâtü'l-Ma'mûre'de 1213/1798 yılında basılmıştır. M. Seyfettin Özege'nin Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu'ndaki tesbitlere göre, 1213-1325/1798-1909 yılları arasında değişik matbaalarca 51 ve tarihsiz olarak da 8 baskısı yapılmıştır.⁵

Numan Külekçi ve Turgut Karabey'in *Tuhfe-i Vehbî* üzerinde yaptıkları çalışmadaki tesbitlerine göre, eserde 1850 civarında Farsça kelime ve 375 kadar da Farsça deyim nazmedilmiştir.⁶

Ancak manzum sözlükler, kelimelerin okunuşlarının verilmesi, kelimelerin bilinen anlamlarının bir yerde zikredilmesi, aranılan kelimeye kolayca ulaşılması gibi hususlarda ihtiyaca cevap vermemişlerdir. Bu bakımdan manzum sözlüklerin mensur sözlüklere nazaran eksik kalan bu yönleri şerh yazmak, alfabetik tertip ve fihristler hazırlamak suretiyle giderilmeye çalışılmıştır.

Şerhler, nazmedilen kelimelerin hareke kayıtlarını vermek, mevcut anlamlarını ve Türkçe karşılıklarını zikretmek, kelimelerin tahlili yoluyla gramer bilgilerini pekiştirmek, bahir ve vezinler hakkında daha geniş bilgi verilerek arûzun uygulamalı bir biçimde öğretilmesini temin etmek; istinsah ve birtakım tasarruflar yoluyla zamanla tahrife uğramış kelime ve beyitleri tashih etmek, sözlüklerin arûz hususundaki kusurlarını gidermek gibi gayelerle yazılmış ve bu eserlerin önemli bir kısmı müderrisler tarafından kaleme alınmıştır.

⁴ Ö.Faruk Akün, a. g. m. , İA, XI, 241.

⁵ Baskıları için bkz. M.S. Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c. IV, İst. 1977, s. 1877-1878; M.Sadi Çöğenli, *Eski Harflerle Basılmış Türkiye Türkçesi Sözlükleri Kataloğu*, Erzurum 1987, s. 59-63. Bazı yazma nüshaları ve tavsifi için bkz. F.E.Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Türkçe Yazmalar Kataloğu*, c. II, İst. 1961, s. 35; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, c. III, Ankara 1972, s. 180; TÜYATOK :7, c. III, İst. 1983, s. 13; C. Rieu, *Catalogue of the turkish manuscripts in the british museum*, London 1888, s. 144; G. Flügel, *Die Arabischen, Persischen und Turkischen Handschriften der Kaiserlich -Königlichen Hofbibliothek zu Wien*, c. I, Wien 1865, s. 143; Tadeusz Majda, *Katalog Rekopisow Orientalnych ze Zbiorow Polskich*, c. VIII, Warszawa 1967, s. 63; Jozef Blaškovič, *Arabische, Türkische und Persische Handschriften der Universitäts Bibliothek in Bratislava*, Bratislava 1961, s. 331; Kasım Dobraca, *Katalog Arapskih, Turških ı Perzijskih Rukopisa*, Gazi Husrev Begova Biblioteka u Sarajevu, c. III, Sarajevo 1991, s. 414.

⁶ Sünbül-zâde Vehbî, *Tuhfe*, nâşirin önsözü, s. 34. Numan Külekçi ve Turgut Karabey bu çalışmalarında, Pasinler İbrahim Hakkı Hazretleri Kütüphanesi 583 numarada kayıtlı yazmayı esas alarak *Tuhfe-i Vehbî*'nin yeni ve eski harfli metnini yayınlamışlardır. Çalışmanın birinci bölümünde müellifi tanıttıcı bilgiler verilmiş, ikinci bölümde eser yapı bakımından incelenmiştir.

Farsça kelimelere çağa uygun Türkçe karşılıklar verilmesi, Farsça deyimler ile bazı kelimelerin özel anlamlarına yer verilmesi ve nazımdaki başarısıyla Türk edebiyatında haklı bir şöhret kazanmış olan *Tuhfe-i Vehbî* de muhtelif zamanlarda şerhedilmiş ve kendisine nazireler yazılmıştır. Tesbit edilebilen başlıca *Tuhfe-i Vehbî* şerhleri şunlardır:

1. *Tuhfe şerhi* (tlf. 1206/1792)

Ahmed Hayâtî-i Elbistânî

Elbistanlı Ahmed Hayâtî tarafından yazılan bu şerh, *Tuhfe-i Vehbî*'nin edebiyat, şiir, aruz, edebî sanatlar ve gramere dair bilgiler içeren geniş ve ayrıntılı bir şerhidir.

Ahmed Hayâtî, 1165/1752 yılında Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesinde doğdu. Babası, dönemin müftüsü Ahmed Efendi'dir. Tahsilini Elbistan'da tamamlayan Ahmed Hayâtî, babasının ölümünden sonra, onun yerine Elbistan müftülüğüne atandı ve bir müddet bu görevde kaldıktan sonra İstanbul'a geldi. Hayâtî-i Elbistânî adıyla tanınan müellif, Ayasofya'da dersler vermiş, buradan Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye müderrisliğine geçerek o dönemin Maraş eyaleti mutasarrıfı ve çeşitli devlet kademelerinde görev almış olan Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'ya hocalık yapmıştır. 1224/1809 yılı civarında Saray Bosna Mevlevîhanesi, iki yıl sonra Irak ve Bağdat Mevlevîhanesi şeyhliğine atanmıştır. Bağdat'tan tekrar İstanbul'a dönmüş ve Safer 1229/Ocak 1814 tarihinde vefat etmiştir.

Es'âfü'l-minne şerh-i İthâfü'l-cenne, Tehâfütü'l-müstehâza, Risâle fî 'adedi's-suveri'l-Kur'âniyye, Kasîde-i nûniyye ve Risâletü'l-bustân adlı eserleri de vardır.⁷

Tuhfe şerhi,⁸ Sünbül-zâde Vehbî hayatta iken yazılmıştır. Sünbül-zâde Vehbî, *Nuhbe-i Vehbî*'nin mukaddimesinde Ahmed Hayâtî'nin bu şerhine şu beyitle işaret etmektedir:

Anı şerh eyledi hem bir nihrîr
Ederek râz-ı nükâtın tahrîr⁹

Şerhin önsözünde verilen bilgilere göre Sünbül-zâde Vehbî, *Tuhfe-i Vehbî*'yi nazmettikten sonra Ahmed Hayâtî'ye bir mektup göndererek ondan eserini şerh etmesini rica etmiştir (s. 2). Ahmed Hayâtî şerhi bu rica ve iltimas üzerine kaleme almış ve eserini *Tuhfe-i Vehbî*'nin telif tarihi olan 1197/1783

⁷ Fatin, *Hâtimetü'l-eş'âr*, İst. 1271/1855 (İstihkâm Alayları Litografya Destgâhları), s. 77-78; *Esmâ'u'l-mü'ellifîn*, c. I, İst. 1951 (Maarif Basımevi), s. 183; *Osmanlı Müellifleri*, c. I, İstanbul 1333/1915 (Matbaa-i Âmire), s. 284; Ahmed Reşîd Yayaköylü, *Şerh-i Nuhbe-i Vehbî*, İst. 1259/1843 (Matbaa-i Âmire), s. 18.

⁸ Değerlendirmede esas alınan nüsha, *Tuhfe Şerhi* (İst. 1251/1835, Matbaa-i Âmire, 511 s.).

⁹ Sünbül-zâde Vehbî, *Nuhbe-i Vehbî*, İst. 1242/1826 (Dâru't-tbâatü'l-ma'mûre), s. 5.

yılından dokuz sene sonra, 2 Ramazan 1206/2 Nisan 1792 tarihinde tamamlamış (s. 511) ve eserini Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'ya takdim etmiştir (s. 2-3).

Tuhfe Şerhi'nin başında bir nsz (s. 2-4) ve bir mukaddime (s. 4-44) yer alır. Mukaddimededen sonra *Tuhfe-i Vehbî*'nin şerhine geçilmiş ve eser ilk beyitten son beyte kadar şerh ve izah edilmiştir. Önsözde eser hakkında, bilhassa şerhte dikkate alınan hususlar ile izlenen metoda dair açıklamalara yer verilmiştir. Eserin Farsça gramerine dair bilgiler içeren "mukaddime" kısmı, dört "maksad" a ayrılmıştır. Birinci maksad'da Farsça edatlar, ikinci maksad'da Farsça zamirler ve bağlaçlar hakkında örneklerle bilgiler verilmiş; nc maksad diğer gramer kaidelerine ve iştikak konusuna ayrılmıştır. Dördüncü maksad'da da "Fevâ'id-i nefise" başlığı altında kelimelerin harekeleri beyanında "hurûf-i mühmele" ve "hurûf-i mu'ceme"ye dair bilgiler aktarılmış ve şerhte kullanılan bazı imla özellikleri ile ilgili açıklamalar yapılmıştır.

Şerhte asıl metin mısra mısra ele alınmış ve beyitlerde geçen Farsça kelimelerin okunuşu yazı ile kaydedilmiştir. Sözlükte nazmedilen Farsça kelimelerin *Tuhfe-i Vehbî*'deki Türkçe karşılığı dışında, varsa diğer anlamları ve Türkçe karşılıkları verilmiştir. Gramer özelliği arzeden Farsça kelimeler incelenmiş; şerhedilen Farsça kelimeler daha önce geçmiş ise, bunların kıt'a ve beyitlerine gönderme yapılmıştır. Farsça kelimelerin hareke ve anlamları hususlarında sözlüklerdeki farklılıklara işaret edilmiş ve istifade edilen sözlüklerin adı zikredilmiştir. Şerhte bazı kelimeler için şahit beyit nakledilmiş ve şairin adı belirtilmiştir. rnek beyitler arasında Türkçe beyitler de yer almaktadır. Şarih gerekli gördüğü yerlerde Farsça kelimelerin Türkçe karşılıkları yanında Çağatayca karşılıklarını da vermiştir (rnek için bkz. s. 119, 133, 134, 135, 139); ayrıca her Farsça kelimenin Arapça karşılığını da kaydetmiştir.

Ahmed Hayâti, bilinen ve yaygın olarak kullanılan Farsça kelimeler üzerinde fazla durmamış, mazmun larak kullanılan Farsça kelimelerin mecaz ve istiareli kullanımlarına işaret etmiştir. Şarih, beyitlerin şerhine geçmeden önce bazı kıt'alarda göze çarpan edebî özelliklere ve kıt'ada nazmedilen kelimelerin konusuna kısaca değinmiştir. Örneğin *Tuhfe-i Vehbî*'nin nc kıt'asının şerhinde, "bu kıt'ada serâpâ mezkûr olan cinâs ve tıbâk ve mrâ'ât-ı nazîr emsâli san'atlar ile, gle ve suya müte'allik ve müşâbih ma'nâ-dâr ve nükte-dân olan eşyânın eşâmileridir" şeklinde kıt'ada görülen edebî sanatları ve nazmedilen Farsça kelimelerin konusunu belirtmiştir (s. 132). Bu açıklamalardan sonra kıt'anın nazmında kullanılan bahir ve vezin hakkında bilgi verilmiştir.

Müellif, eserden herkesin yararlanması düşüncesi ile şerhte ayrıntıya girmekten, ince anlamlar ifade etmekten kaçınmış ve *Tuhfe-i Vehbî*, müellifin ifadesi ile "kolay ve kabaca kelimelerle tefsir edilmiştir" (s. 4).

Ahmed Hayâti şerhte yararlandığı kaynakları, alıntı yaptığı yerlerde eser ya da müellif adlarıyla belirtmiştir. Tesbit edilen bazı eser ve müellif adları *Tuhfe Şerhi*'nde zikredildiği şekli ile şöyledir:

Şu'ûrî ya da *Ferheng*; Lâmi'î, Lâmi'î Çelebi ya da *Gülîstan Şerhi*; Sûdî, *Gülîstân Şerhi*; Sürûrî, Kemal Paşa-zâde ya da *Dekâyiku'l-hakâyık, Künûzu'r-rumûz, Mefâtihu'd-deriyye, Sühba-i sıbyân, Ni'metullâh, Sihâhu'l-'acemiyye, Ferheng-i Hinduşâh, Uknûm-i 'acem, Ferheng-i Cihân-gîrî, Şeref-nâme, Lügat-i deriyye, Mü'eyyidü'l-fuzalâ', Mecma'u'l-Furs, Tuhfetü'l-mü'minîn*

Tuhfe Şerhi, ilk baskısı 1215/1800 ve son baskısı da 1271/1855 yılında olmak üzere altı kez basılmıştır.¹⁰

2. *Tuhfe şerhi* (= *Müntehab-i Lebîb*) (tlf. 1250/1834)

Mehmed Lebîb

Tuhfe Şerhi diğer adıyla *Müntehab-ı Lebîb*, devlet adamı ve şair Mehmed Lebîb tarafından yazılmıştır.

Tophane ruznâmçesi Mustafa Efendi'nin oğlu olan Mehmed Lebîb, 1199/1785 yılında İstanbul'da doğdu. Eğitimini tamamladıktan sonra ruznâmçe kalemine devam etti. Mustafa Efendi'nin 1241/1826'da ölümü üzerine babasının yerine tayin edilerek onüç yıl bu görevi ifa etti. Daha sonra Şumnu ordusu mühimmât-ı harbiye nezaretinde ve muhtelif tarihlerde Sırbistan, Arnavutluk ve Bosna'da geçici memuriyetle görevlendirildi. İstanbul'a dönüşünde de tersane müdürlüğü, şûrâ-yı bâbîâlî ve Ziraat meclisi azalıklarında bulundu. 1256/1840'ta Halep, 1261/1845'te Rumeli defterdarlığına, 1273/1857'de Takvîm-i Vekâyî ve Matbaa-i Âmire nezaretine atandı. Takvim ve Matbaa Nezareti'nin 1287/1862 yılında Maârif Nezareti'ne ilhakı üzerine açıkta kalması sebebiyle emekliye sevk edilen Mehmed Lebîb, 1284/1867 yılında vefat etti.¹¹

Dönemin itibar edilen bilgin ve şairlerinden olan Mehmed Lebîb'in divanı basılmak üzere hazırlanmış, ancak daha sonra kaybolmuştur. *Tazmînât-ı Nuhbe* ve *Tuhfe* (İst. 1263/1847), *Şerh-i Lâmiyetü'l-'acem* (İst. 1271/1855), *Mersiye* (İst. 1275/1858-59), *Na't* (İst. 1276/1859), *Na't* ve *Mersiye* birlikte (İst. tzs.), *Risâle-i Sihhat ve maraz tercümesi* (İst. 1282/1865), *Cevâhir-i multakata* (İst. 1286/1869) adlı eserleri matbudur.¹² Sokak düzenlemesi ve temizliğine dair bir risalesi ile *Burhânü'l-Hüdâ fi reddi'n-nasârâ* adlı eseri ise yazma halindedir.

¹⁰ Baskıları için bkz. M.Seyfettin Özege, *a. g. e.*, IV, 1874; M.Sadi Çöğenli, *a. g. e.*, s. 57; Yazma nüshaları ve tavsifi için bkz. F.E. Karatay, *a. g. e.*, c. II, 38; *Köprülu Kutuphanesi Yazmalar Kataloğu*, haz. R. Şeşen, C. İzgi, C. Akpınar, c. III, İst. 1986, s. 306-307; C. Rieu, *a. g. e.*, s. 144.

¹¹ Müellifi için bkz. İbnülemin M.K. İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. II, İstanbul 1988, s. 868-871; *Osmanlı Müellifleri*, II, 406-407; *Sicill-i Osmânî*, c. IV, İst. 1308/1891 (Matbaa-i Âmire), s. 87-88.

¹² Eserlerin baskıları için bkz. M. Seyfettin Özege, *a. g. e.*, I, 202, III, 1048, 1112, 1302; IV, 1649.

Mehmed Lebîb, önsözde verdiği bilgilere göre *Tuhfe şerhi*'ni, diğer adıyla *Müntehab-ı Lebîb*'i¹³ padişahlığı döneminde ruznâmçeci olarak görev yaptığı II. Mahmud adına bir eser yazmak ve bu eseriyle sultanın bağışlarına karşılık olarak dua ve teşekkürlerini arz etmek arzusuyla kaleme almış (s. 3) ve eserini 1250/1834 yılında tamamlamıştır.

Nâm-ı şâhenşâh ile olmuşdı çünkü ibtidâ
 Buldu şimdi sâye-i şâhânedede hüsn-i hitâm
 Cevher-efşânlık edüp târîhini dedüm Lebîb
 Hamd ola Allah'a oldu *Tuhfe*'nin şerhi tamâm

Son mısradaki yer alan noktalı harflerin toplamı, şerhin telif tarihini vermektedir.¹⁴

Mehmed Lebîb *Tuhfe Şerhi*'ni, Ahmed Hayâtî'nin şerhinde görülen eksik noktaları tamamlamak üzere kaleme almış ve açıklamalarını ilim tahsiline yeni başlayanların anlayacakları düzeyde, sade ve kısaca yapmıştır. Bu hususla ilgili eserin mukaddimesinde şu bilgileri vermektedir:

"Şu vechle hâtır-güzâr oldu ki Sünbül-zâde Vehbî merhûmun eseri olan *Tuhfe-i Vehbî* nâm manzûmeyi egerçi Hayâtî Efendi merhûm şerh etmiş ve bu 'âleme öyle bir yâdigâr komuş gitmiş ise de, manzûme-i mezkûranın pek çok mezâyâsı pûşîde-i tegâfûl vakti çok me'ânîsi zîr-i perde-i tesâmuhde lâ-ta'îl sûretinde kalmışdır. Husûsan ki, şerh-i mezkûr esâtizenin fehm ve idrâkine vâbeste olarak mübtedîler ol fâideden hissemend olamadıkları âşikâr olduğından manzûme-i mezbûre, ta'birât-ı muhtasara ile ya'nî Âsım merhûmun *Burhân-ı kâtî* tercemesi *Tıbyân-ı nâfi*"de îrâd ettiği fikarât-ı vecîze îrâdiyla şerh olursa ve nûkât-ı mermûzesi imkân derece kaleme alınsa, hâhişgerân-ı dâniş ve irfâna ya'ni verziş-i ilm ve hüner eden nev-zâdegâna yâdigâr ve ömr-i sâni tedârikine medâr olur idi. Husûsan ki (...) kûşe-i çeşm-i iltifât-ı şâh-ı cihâna düçâr ve "her 'ayb ki sultân bi-pesended hünerest" (=Sultanın beğeneceği her kusur sanattır) misdâkına (...) sezâvâr buyurılır ise, dünyevî ve uhrevî mazhar-i nevâziş-i hilâfet-penâhi olunacağı bî-iştibâh olmagla (...) manzûme-i mezkûranın şerhine şürû' olundu"(s. 4).

Eserde *Tuhfe-i Vehbî*'nin her beyti şerh edilmiştir. Şerhte Farsça kelimelerin okunuşları yazıyla gösterilmiş, mevcut anlamları ve bunların Türkçe karşılıkları verilmiştir. Bileşik ve türemiş kelimelerin tahlilleri yapılmıştır. Şarih bazı Farsça kelimeler için şahit beyit de nakletmiş, ancak bu beyitlere çok az yer vermiştir. Gramere dair açıklamalar kısaca yapılmıştır. Müellifin kelimeleri ve beyitleri

¹³ Esas alınan nüsha: *Tuhfe şehi* (=Müntehab-ı Lebîb) (İst. 1262/1864, Dâru't-tıbbâ'ati'l-âmire, 1262/1864, s. 301).

¹⁴ (حمد اوله الله اولدى تحفه نك شرحى تمام)

açıklama tarzı Ahmed Hayâtî'ye çok yakındır. Şerhte arûza dair bilgi verilmemiştir.

Tuhfe şerhi ya da *Müntehab-i Lebîb*, telifinden oniki yıl sonra 1262/1846 yılında İstanbul'da basılmıştır.

3. Tuhfe-i Vehbî Hâşiyesi (tlf. 1275/1859)

Ali Mahvî

Tuhfe-i Vehbî'nin telif tarihinden yetmiş sekiz yıl sonra, 1275/1859 yılında Ali Mahvî adlı bir şahıs tarafından yazılmış bir haşiyedir.¹⁵ Bu haşiye, *Tuhfe-i Vehbî*'nin bazı baskılarında yer almaktadır.

Tuhfe-i Vehbî ve *Hâşiye*'sinin sonunda, "bu fakîr-i kem-bizâ'a Ali Mahvî ki yetmiş sekiz sene sonra şikeste-beste tahşî eylemiştir" notu yer almaktadır. Bu kayıttan haşiyenin 1275/1859 yılında yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu haşiye aynı yıl *Tuhfe-i Vehbî*'nin Mustafa Efendi Destgâhı'nda yapılan baskısıyla birlikte neşredilmiştir. Mukaddime dahil, *Tuhfe-i Vehbî*'de nazmedilen Farsça ve Arapça kelimeler, beyitlerin hizasında sayfa kenarlarına kaydedilmiş ve kelimeler üzerleri çizilerek belirlenmiştir. Sayfa kenarlarında kayıtlı kelimelerin Türkçe karşılıkları *Tuhfe-i Vehbî* ile aynıdır.

Haşiye ile birlikte basılan *Tuhfe-i Vehbî* baskıları şunlardır:

Tuhfe-i Vehbî, İst. 1275/1859, Mustafa Efendi Destgâhı, 91 s., taşbasma

Tuhfe-i Vehbî, İst. 1278/1862, Hâc Muharrem Efendi Destgâhı, 91 s. , taşbasma

Tuhfe-i Vehbî, İst. 1294/1877, Esad Efendi Marifetiyle, 91 s. , taşbasma

4. Tuhfe-i Vehbî Şerhi

Yesârî-zâde Mustafa İzzet

Ahmet Talat Onay, "Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar" adlı eserinin bibliyografyasında Yesârî-zâde Mustafa İzzet'e ait *Tuhfe-i Vehbî* şerhi zikretmektedir.¹⁶ Onay, bu şerhi kaynak olarak kullandığına göre Yesârî-zâde Mustafa İzzet'in *Tuhfe-i Vehbî*'ye bir şerh yazdığı kesindir. Ancak bu eserin herhangi bir nüshasına tesadüf edemedik.

¹⁵ Esas alınan nüsha: *Tuhfe-i Vehbî*, İst. 1278/1862, Hâc Muharrem Efendi Destgâhı, 91 s., *Hâşiyesi* ile birlikte, taşbasma).

¹⁶ bkz. a. g. e., Ankara 1992, s. 452.

5. Baba Dağlı Şerhi

Ali Alparslan, "Manzum Lügatler ve *Tuhfe-i Vehbî*'nin Alfabetik Tertibi" adlı Yüksek Lisans tezinin önsözünde, "*Tuhfe-i Vehbî* şerhlerinden Baba Dağlı şerhi vardır" demektedir, ancak başka bir bilgi vermediği gibi kaynağını da belirtmemektedir.¹⁷

Haşiye ve Fihristleri

Tuhfe-i Vehbî için haşiye ve fihrist türünde yapılmış bazı çalışmalar da mevcuttur. Yazma halinde olan ve genellikle mecmualar içerisinde yer alan bu tür çalışmaların hepsini tesbit etmek güçtür. Bu haşiye ve fihristlerde Farsça kelimeler *Tuhfe-i Vehbî*'deki kıt'a ve beyit sırasına göre çıkartılmış ve bunların yalnızca Türkçe karşılıkları yazılmıştır. Birer lügat risalesi mahiyetinde olan bu tür çalışmaların tesbit edilebilen bazı nüshaları şunlardır:

1. Ank., Milli Ktp. Yz. A. 4134/1¹⁸

Bu lügat risalesinde, *Tuhfe-i Vehbî*'de nazmedilen Farsça kelimeler koyu siyah mürekkeple yazılmış ve harekelenmiştir. Kelimelerin Türkçe karşılıkları ise satır altlarında kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfalar 6 ya da 7'şer sütun ve 9'ar satır halinde düzenlenmiştir. Farsça kelimeler *Tuhfe-i Vehbî*'nin birinci kıt'asından itibaren beyit sırası ve beyitlerdeki nazım sırasına göre çıkarılmıştır. Bu fihristte 837 Farsça kelime yer almaktadır.

Baş (yp. 1b):

لغت فارسیسی تحفه وهبی کتابی بویله بیورمشدر

(Bu başlık altında *Tuhfe-i Vehbî*'nin birinci kıt'asının ilk dört beyti yazılıdır.)

راستگو	راستا	سپاس	مهریان	دانا	بینا
طوغری سوزلی	مدح ثنا	شکر و حمد	مرحمتلو	بیلیجی	کورجی
				واخشور	
				پیغمبر رسول	

Sonu (yp. 8b):

تنومندی	بشکون	وهوشان	بیچون
اتلو جانلو	اشک و زار	تنبل	نظیری یوق

¹⁷ bkz. a. g. e. , s. II.

¹⁸ Nüsha tavsifi: 235x165 (150x105) mm. ebadında, sırtı koyu kahverengi meşin, üzeri desenli kağıt kaplı 54 yapraktan ibaret bir mecmuanın 1b-8b yaprakları arasında yer alır.

2. İsparta İl Halk Kütüphanesi 91/3 numarada kayıtlı, sırtı ve kenarları meşin, ebru kağıt kaplı, şirazeli bir mecmua içerisinde 6 yapraktan ibaret bir fihrist yer alır. *Tuhfe-i Vehbî* adıyla kayıtlı bu fihrist Ahmed Hayyân tarafından tertip edilmiştir.

3. Uppsala Universitetsbibliothek nr. 547 numarada kayıtlı 180 varaklık bir mecmuanın 163a-179a yaprakları arasında da bir fihrist mevcuttur. Nüsha tavsifinde risalenin başlangıcı şöyledir¹⁹ :

لغت فارسی فی تحفه وهبی سنبل زاده
زبا یا قشقلی ، محابا احتراز ، پروا احتراز ، بجا محلنده

Alfabetik tertipleri

1. *Miftâhü'l-Fürs* (tlf. 1276/1859)

Mehmed Nehîcüddin İbn Aşîr Efendi

Miftâhü'l-Fürs, *Tuhfe-i Vehbî*'de mevcut Farsça kelimelerin alfabetik tertibi olup Mehmed Nehîcüddin İbn Aşîr Efendi tarafından hazırlanmıştır. Mehmed Nehîcüddin, Süleymaniye Kütüphanesi bünyesinde bulunan Aşîr Efendi Koleksiyonu'nun sahibi Şeyhülislâm Reis-zâde Mustafa Efendi (1729-1804)'nin torunudur.²⁰ Değerlendirmede esas alınan nüsha, *Miftâhü'l-Fürs*'ün orijinali olmayıp, eserin adı bilinmeyen biri tarafından bazı ilavelerle yeniden yazılmış bir nüshasıdır.²¹ Eserin aslı tesbit edilememiştir.

Miftâhü'l-Fürs, Farsça bir kelimenin *Tuhfe-i Vehbî*'de kolayca bulunamayacağı ve harekesinin bilinmeyeceği düşüncesiyle hazırlanmıştır. Maddelerin tertibinde *Ahter-i kebîr* örnek alınmış ve tertipte kelimelerin ilk ve ikinci harfleri esas alınarak ilk harfler bâb, ikinci harfler ise fasıl kabul edilmiştir. Maddeler 28 bâb ve yaklaşık 666 fasıl başlığı altında toplanmıştır. Farsça kelimelerin okunuşları yazıyla kaydedilmiştir.

Eserin mukaddimesinde verilen bilgilere göre, kelimelerin okunuşları ve Türkçe karşılıkları verilirken *Burhân-ı kâtu'*, *Lügat-i Ni'metullâh*, *Lügat-ı Deşîşe* ve adları zikredilmeyen diğer sözlüklerden istifade edilmiştir. Mukaddimeden

¹⁹ Nüsha ve tavsifi için bk. K. Wilhelm Zettersteen, *Die Arabischen, Persischen und Turkischen Handschriften Der Universitätsbibliothek zu Upsala*, c. II, Upsala 1935, s. 355.

²⁰ Mustafa Aşîr Efendi için bkz. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. IV, 8.

²¹ Nüsha tavsifi: Süleymaniye Ktp. Tercüman Gazetesi Kitaplığı, nr Y. 14. Desenli, cetvelli deri bir cilt içinde; 200x135 (135x90) mm. ebadında, muhtelif satırlı, 119 varaktır. Serlevha tezhipli, sayfalar cetvelli olup fasıl başlıkları cetvel ve parantez içine alınmıştır. Nesih hatla yazılmış olup müstensihi belli değildir. Eserin adı serlevhada *Miftâhu'l-Fürs* şeklinde kayıtlıdır. Tavsif için ayrıca bkz. Günay Kut, *Tercüman Gazetesi Ktp. Türkçe Yazmalar Kataloğu*, c. I, İst. 1989, s. 327-328.

anlaşıldığına göre *Miftâhü'l-Fürs*, önce Mehmed Nehîcüddîn İbn Aşîr Efendi tarafından yazılmış, daha sonra adı bilinmeyen biri tarafından bir takım ilavelerle tamamlanmıştır. *Miftâhü'l-Fürs*'ün bu yeniden düzenlenmiş şekli, nüsha sonundaki itmâm kaydına göre Cemâziyelâhir 1276/Aralık 1859 tarihinde tamamlanmıştır. Önsözde eser hakkında şu bilgiler verilmiştir:

"... Efâzıl-ı ulemâ-i izâm ve meşâhir-i şu'arâ-yı kirâmdan Vehbî Efendi hazretlerinin kuvve-i karîha-i fâzılâneleriyle tasnîf buyurdıkları *Tuhfe-i nâdire-i celîleleri*, erbâb-ı kemâl tarafından fevka'l-gâye tahsîn ve bir harfine itâle-i lisân etmeyüp ve etmek dahi vücûhiyle âdâb-ı insâniyetin mugâyiri bulunmuş ise de, ba'zı lüzûmu görülen lügatın bilâ-meşakket bulunması muhâl olduğundan ma'âda mültezem olan lügatin hurûfât-ı Fârisiyesiyle i'râbı keyfiyetine ittilâ'-ı tâmmе hâsıl olmadığından bu 'abd-i 'âciz-i kihter ve kalîlül-bizâ'a ve musfir-i şeyhu'l-İslâm-ı esbak 'Aşîr Efendi-zâde hafîdi Mehmed Nehîcüddîn İbn 'Aşîr Efendi *Tuhfe-i celîle-i mezkûr* 'âdeten *Ahter-i kebîr* usûl-i sehûlet-şumûlüne tedvîn ya'nî hurûf-i teheccî üzere her bir lügatın evvel ve ikinci harflerine i'tibâren cüst-cû kılınmak kasdıyla (...) 'âcizâne ve kâsirâne tertîb ve *Miftâhü'l-Fürs* nâmıyla dahi tavsîf kılınmış ise de, musannif-i müşâru'n-ileyhin nüshasında hasebün-nazm dörtyüz toksan fasıldan mütecâviz noksan bulunduğundan ziyâdesine bakmayup da olduğu gibi tanzîm kılınmış olsa gâyet evfak ve çok şeyden berî ve bî-revnağ olacağından *Burhân-ı kâtî* ve *Ni'metullâh* ve *Deşîşe* ve sâir lügât-ı mu'teberelerden her birinin hurûfât-ı Fârisiye ve i'râbı beyân olunarak hurûf-i Acemîler mukayyed ve 'Arabîler mutlak gösterilerek yüz seksen altı fasıl dahi ilâve ve bâkîsine ث ح، ص، ض، ط، ظ، ع، ق kit'asıyla cevâb verilüp ol sûrette tekmi'l ..." (yp. 1b-2a).

Başı (yp. 1b):

بسم ... حمد بی غایه و سپاس ما لا نهاییه آن فرد بیچون و آفریننده آسمان بی ستون
وا که ... اما بعد موهبه فیض فیاض ملطو جل جلاله ایله قصر دلارای فتانتلری
بستاننده ...

Sonu ve itmâm kaydı (yp. 119b):

... و اغماض الابصار عن معایبه و قبول الاعتدال عن صاحبه و تصادف ختامه شهر
جمادی الثانی لسنه ست و سبعین و مأتین و الف

Nazire ve Tazminleri:

1. *Tazmînât-ı Tuhfe ve Nuhbe* (tlf. 1263/1847)

Mehmed Lebîb

Sünbülzâde Vehbî'nin *Tuhfe-i Vehbî* ve manzum Arapça-Türkçe bir sözlük olan *Nuhbe-i Vehbî*'nin muhtelif kıt'alarından seçilmiş beyitlere bir, iki ya da üçer beyit ilavesiyle meydana getirilmiş bir eserdir. Mehmed Lebîb tarafından telif edilmiştir.

Eser²², *Tuhfe-i Vehbî* ve *Nuhbe-i Vehbî*'den seçilmiş beyitlerin Türkçe açıklaması mahiyetindedir. *Tazmînât-ı Tuhfe ve Nuhbe* 687 beyitten oluşan 29 kıt'a ve 24 beyitlik bir hatime olmak üzere toplam 711 beyittir. Birinci kıt'a "besmele", "hamdele" ve "salvele"ye (s. 2-4), kaside tarzında yazılmış ikinci ve üçüncü kıt'alar (s. 4-8) da Sultan I. Abdülmecid'in övgüsüne ayrılmıştır. "Tahmîs-i mutarref" başlığını taşıyan 29. ve son kıt'ada (s. 51-52) beşer beyitlik 14 tahmîs yer almaktadır. Eserin hâtime kısmında (s. 53) da bazı Farsça deyim ve ıstılahlar ile müellifin Farsça manzum sözlük yazabileceğine delil olarak yazdığı bir "deneme" yer almaktadır. Eserde *Tuhfe-i Vehbî*'nin yalnızca 21 kıt'asından seçilme toplam 203 beyit bulunmaktadır. Diğer beyitler ise *Nuhbe-i Vehbî*'nin muhtelif kıt'alarından seçilmiştir. Müellife ait beyitler, adları anılan sözlüklerden seçilen beyitlerle nazmedilmiş Farsça ya da Arapça kelimelerin anlamlarına yakın manzum sözlerden ibarettir. Tahmîslerin yer aldığı 70 beyitlik 29. kıt'a hariç, diğer kıt'aların beyit sayısı 14 ile 41 arasında değişmektedir. *Tuhfe-i Vehbî*'den seçilen kıt'aların belirtilmesi amacıyla, *Vehbî*'nin kıt'a başlarına yazdığı Farsça mısra şeklindeki başlıklar da ilgili kıt'a başlarından aynen yazılarak *Tuhfe-i Vehbî*'ye ait kıt'alara işaret edilmiştir. *Tuhfe-i Vehbî*'ye ait kıt'alarda yer alan beyitlerin hepsi esere alınmamış, yalnızca bazı beyitler seçilmiştir.

Tazmînât-ı Tuhfe ve Nuhbe sadece bir kez basılmıştır.

2. *Mu'ârıza*

Mâşî-zâde Dervîş Fikrî

Bağdatlı İsmail Paşa, Amasyalı şair Mâşî-zâde Dervîş Fikrî (ölm. 992/1584) hakkında bilgi verirken *Tuhfe-i Vehbî* için "Mu'ârıza" adıyla bir nazire yazmış olduğunu da kaydetmektedir.²³ Mâşî-zâde Dervîş Fikrî'den bahseden diğer kaynaklar, bu şair ve müellife *Mu'ârıza* adıyla bir eser nisbet etmemektedirler.²⁴

²² Esas alınan nüsha: *Tazmînât-ı Tuhfe ve Nuhbe* (İst. 1263/1847, Takvîmhâne-i Âmire, 53 s.).

²³ Bkz. *Esmâ'ü'l-mu'ellifin*, I, 363.

²⁴ Müellif ve eseri için bkz. *Keşfu'z-zunûn*, nşr. Ş. Yaltkaya, R. Bilge, c. I, İst. 1941, s. 4, 249; Latîfî, *Latîfî Tezkiresi*, haz. Mustafa İsen, Ankara 1990, s. 178; Kınalı-zâde Hasan

Diğer taraftan Mâşî-zâde Derviş Fikrî'nin bu eseri *Tuhfe-i Vehbî* için kaleme almış olması da imkan dahilinde değildir.

3. Nazîre-i *Tuhfe-i Vehbî*

Mehmed Emin Sabrî

Mora'nın Anabolu kasabasında doğan Mehmed Emin Sabri (1768-1813) de *Tuhfe-i Vehbî*'ye Türkçe, Farsça ve Rumca olarak bir nazîre yazmıştır. Karayılan-zâde adıyla bilinen Mehmed Emin Sabrî'nin divanını *Dîvân-ı Sabrî* adıyla neşreden (Bursa 1292/1875, Hüdâvendigâr matbaası) Eşref Bey, divanın sonunda yer alan bir yazısında Mehmed Emin Sabrî'nin *Tuhfe-i Vehbî*'ye Türkçe, Farsça ve Rumca nazireler yazdığını kaydetmiştir.²⁵

4. Nazîre-i *Tuhfe-i Vehbî*

Ziya Paşa

Tuhfe-i Vehbî'ye nazire olmak üzere kaleme alınmış manzum sözlüklerden biri de şair Ziya Paşa (1825-1880)'ya nisbet edilmektedir. Fatin, *Tezkire*'sinde Ziya Paşa'nın eserlerine dair bilgi verirken "Vehbî Efendi merhûmun *Tuhfe*'sine nazîre-gûne bir adet lûgat-nâmesi (...) vardır" demektedir.²⁶ Bu bilgi bazı kaynaklarda da tekrarlanmaktadır.²⁷ Ziya Paşa ve eserleri hakkında daha sonra yapılmış araştırma ve yayınlarda ise böyle bir eserden hiç bahsedilmemektedir.²⁸

Tuhfe-i Âsım (tlf. 1213/1798)

Mütercim Ahmed Âsım Efendi

Tuhfe-i Vehbî taklit edilerek yazılmış manzum sözlüklerden biri de *Tuhfe-i Âsım*'dır.

Fîrûzâbâdî'nin kısaca *Kâmûsu'l-muhît* adıyla bilinen Arapça sözlüğünün *Kamus tercümesi* ya da *Kâmûs-ı Okyanûs* adıyla Türkçeye tercüme etmekle "mütercim" ünvanını alan Ahmed Âsım Efendi'nin²⁹ 1213/1798 yılında *Tuhfe-i Âsım* adıyla nazmettiği Arapça-Türkçe sözlük, *Tuhfe-i Vehbî*'ye nazîre olarak kaleme alınmıştır.

Çelebi, *Tezkiretü's-şu'arâ*, nşr. İbrahim Kutluk, c. II, Ankara 1989, s. 769-770; *Kühü'l-ahbâr*'ın tezkire kısmı, haz. Mustafa İsen, Ankara 1994, s. 258; *Osmanlı Müellifleri*, II, 363.

²⁵ Bkz. İbnülemin M.K. İnal, *a. g. e.*, III, 1546; *Osmanlı Müellifleri*, II, 286-287.

²⁶ Fatin, *a. g. e.*, s. 249.

²⁷ Bkz. *Esmâ'ü'l-müellifin*, I, 508; İbnülemin M.K. İnal, *a. g. e.*, IV, 2052.

²⁸ E.J.W. Gibb, *A History of Ottoman Poetry*, c. V, London 1967, s. 41, 65; *Osmanlı Müellifleri*, II, 294; M.Kaya Bilgegil, *Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma*, c. I, Ankara 1979.

²⁹ Mütercim Âsım için bkz. *İA*, I, 665-673.

İki mesnevîden meydana gelen bir giriş, 66 kıt'a ve 3 mesnevî olmak üzere toplam 1451 beyitten oluşan bu sözlüğün başında yer alan ikinci mesnevîsinde müellif, *Tuhfe-i Vehbî* tarzında Arapça bir tuhfe yazmak istediğini ve eserini de *Tuhfe-i Vehbî*'ye nazîre maksadıyla nazmettiğini ifade etmektedir.³⁰ Mütercim Âsım, eserin sonunda sözlüğün adını, telif tarihini verdiği beyitlerden önce, bu makasadını şu sözlerle ifade etmiştir:

Ben dahi tanzîre Vehbî *Tuhfe*'sin
İbtidâr etdim bu nazma ibtidâ
Şimdi tekâmîlinde târîhin dedim
Tuhfe-i 'Âsım da buldu intihâ³¹

Tuhfe-i 'Âsım'ın yalnızca bir baskısı mevcuttur (Bulak, 1254/1839, Bulak Matbaası, 70 s.).

Tuhfe-i Vehbî'nin yazıldığı XVII. yüzyılda mensu. ve manzum olarak telif edilen sözlük sayısı, önceki ve sonraki yüzyıllara göre daha fazladır. Bu yüzyılda 24 sözlük hazırlanmış olup bunlardan 14'ü mensur, 10'u da manzumdur. Ancak bu manzum sözlükler *Tuhfe-i Vehbî* kadar alaka görmemiştir. Diğer manzum Farsça-Türkçe sözlüklerden *Bahru'l-garâ'ib*, *Tuhfe-i Şâhidî*, Arapça-Farsça-Türkçe sözlüklerden de *Nazmu'l-Cevâhir* şerhedilmiştir. Adları anılan sözlükler arasında en çok çalışma *Tuhfe-i Şâhidî* ve *Tuhfe-i Vehbî* üzerine yapılmıştır. *Tuhfe-i Şâhidî* için yazılan eserler 60'a yakındır. Bu şerhler de klasik tarz dil öğretiminde rağbet görmüş sözlükleri ortaya koymaktadır.

³⁰ Mütercim Âsım, *Tuhfe-i Âsım*, Bulak 1254/1838, s. 4; Eser hakkında ayrıca bkz. Hulusi Kılıç, *Türkçede Arap Leksikographiesi Çalışmaları*, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Konya Yüksek İslâm Enstitüsü, Konya 1972, s. 95-96; Günay Kut, *a. g. e.*, I, 332.

³¹ Mütercim 'Âsım, *a. g. e.*, s. 70.